

ELŐÍTÉLET-CSÖKKENTÉS ÉS MOBILIZÁCIÓ A ROMÁK ÉRDEKÉBEN.¹ A TOLLFOSZTÁS-WORKSHOP HATÁSVIZSGÁLATA

LANTOS Nóra Anna
ELTE PPK Szociálpszichológia Tanszék
lantos.nora@ppk.elte.hu

MACHER Judit
ELTE PPK Szociálpszichológia Tanszék

KENDE Anna
ELTE PPK Szociálpszichológia Tanszék

ÖSSZEFOGLALÓ

Háttér és célkitűzések: A romák marginalizált társadalmi helyzetének megváltoztatásához egyaránt fontos az előítéletek csökkentése és a többségi társadalom csoportközi helyzet megváltoztatására irányuló szándéka. E kettős cél akkor valósítható meg, ha egyfelől sor kerül a roma és nem roma magyarok közötti pozitív csoportközi kontaktusra, másfelől a többségi társadalom tagjai felismerik az igazságtalan csoportközi viszonyt. Így megteremtődnek a kollektív cselekvést támogató társadalmi normák. A *Tollfosztás* című társadalmi érzékenyítő program egy kontaktusalapú intervenció, amely mindkét célt (előítélet-csökkentés és kollektív cselekvés) és mindkét eszközt (kontaktus és tudatosítás) magában foglalja. E workshop hatékonyságát teszteltük az előítélet-csökkentésben és a kollektív cselekvés növelésében.

Módszer: 3 (kísérleti feltétel) × 3 (idői feltétel) kvázikísérleti elrendezést használtunk. Kísérleti személyeink egy budapesti gimnázium 14–16 év közötti diákjai voltak (N = 106). Az előítélet-fókuszú feltétel a romákkal kapcsolatos negatív attitűdökre, míg az akciófókuszú feltétel a kollektív cselekvés lehetőségeire koncentrált. A kontrollfeltételben semmilyen intervencióban nem vettek részt. Az előtesztet egy héttel az intervenció előtt, az utótesztet egy héttel és másfél hónappal az intervenció után vettük fel.

Eredmények: Az akciófókuszú feltételben nőtt a romák iránti rokonszenv és a romák érdekében való kollektív cselekvési szándék, azonban ez a hatás a második utótesztben eltűnt.

¹ A kutatás az NKFI támogatásával valósult meg. A pályázat száma: K-119433.

Az előítélet-fókuszú feltételben csökkent a romák iránti rokonszenv, míg a kontrollesoportban nőtt a romák meg nem érdemelt előnyeivel kapcsolatos hiedelem.

Következtetések: A cselekvés lehetőségeivel expliciten foglalkozó csoportmunka elősegítette a kisebbségi csoport érdekében történő mobilizációt és rokonszenvet. Ugyanakkor a hatás nem volt tartós időben, továbbá reaktanciahatást is tapasztaltunk, amelyet az intervenció és a társadalom normái között lévő ellentéttel magyarázunk.²

Kulcsszavak: romaellenesség, előítélet-csökkentés, kollektív cselekvés, hatásvizsgálat

BEVEZETÉS

Romaellenes előítéletek és cselekvés a romák érdekében Magyarországon

A romák Kelet-Európa, illetve Magyarország legnagyobb és legsérülékenyebb kisebbségi csoportja (Worldbank, 2015). Mind gazdasági, mind emberi jogi értelemben súlyosan hátrányos helyzetű csoport (Council of Europe, 2012), amelyet nagymértékben sújt a szegénység, a munkanélküliség és a szegregáció (Fraser, 1995). Ezzel párhuzamosan a romaellenes előítéletek széles körben elterjedtek és elfogadottak a társadalomban. Ezt mutatja például, hogy egy nemzetközi felmérésben a magyarok 34%-a értett egyet azzal az állítással, hogy bizonyos etnikai csoportok kevésbé intelligensnek születnek, mint mások (Zick és mtsai, 2011). A többségi társadalom jelentős része hajlamos egyetérteni a nyíltan rasszista, sztereotipizáló állításokkal, például azzal, hogy a bűnözés a romák vérében van (Székelyi és mtsai, 2001). Ezen túl elterjedtek azok az általános vélekedések is, hogy a romák maguk felelősek az alacsony társadalmi státuszukért, illetve több támogatást kapnak a többségtől, mint amit megérdemelnek. Nem csak az attitűdök, de a viselkedés szintjén is mérhető az ellenségesség a romák felé, például abban, hogy a többség ellen-

zi romák betelepülését az országba (Gerő és mtsai, 2015), illetve nagyon magas a romákat érintő diszkrimináció mértéke (Feischmidt és mtsai, 2013). A diszkrimináció pedig fenn tartja és tovább mélyíti a romák marginalizációját (Farkas, 2014).

Kérdés, hogy miként érhető el egy olyan társadalmi változás, amely képes megállítani vagy akár vissza is fordítani a felsorolt negatív folyamatokat, mind az attitűdök, mind a cselekvés változásával. Kollektív cselekvésnek nevezzük az olyan tevékenységet, amelyet valaki egy csoport (legyen az saját vagy külső csoport) helyzetének javítása érdekében tesz (van Zomeren és Iyer, 2009). A politikai aktivizmus és véleménynyilvánítás bármely formája idesorolható egy petíció aláírásától az utcai tüntetéseig. A történelem során a társadalmi változásokat a hátrányt elszenvedő kisebbségi csoport indítja el valamilyen kollektív cselekvés útján (van Zomeren és mtsai, 2008), gondoljunk akár a szüfrassetmozgalmakra vagy az amerikai feketék emberi jogi mozgalmára. A kisebbség fokozatosan nyeri meg magának a többség támogatását, akik szövetségként csatlakozhatnak e mozgalmakhoz (Thomas és mtsai, 2009, 2016).

A romák önszerveződése és aktivizmusa a rendszerváltás óta jelen van a politikában. Ám ezek a mozgalmak alapvetően kis érde-

² Etikai engedély száma: Eötvös Loránd Tudományegyetem, PPK, Pszichológia Intézet: 2015/1.

kérvényesítő erejük, a többségi társadalom számára kevésbé láthatóak (Kóczé és Rövid, 2012). A többségi társadalom tagjai szövetségként leginkább civil kezdeményezésekben vállalnak szerepet, és a romák társadalmi integrációján dolgoznak (Trehan és Kóczé, 2009). Kevés azonban az olyan program, amely kifejezetten a többségi társadalom előítéleteinek csökkentésére irányul, holott az előítéleteknek nagy szerepe van a problémák fenntartásában (Kende és mtsai, 2018).

A csoportközi kontaktus szerepe az előítélet-csökkentésben és a mobilizációban

Az előítéletek csökkentésének leginkább elismert és empirikusan igazolt módszere a pozitív csoportközi kontaktus. A kontaktushipotézis több évtizedes vizsgálata arra jutott, hogy optimális feltételek – egyenlő státusz, közös cél, együttműködő interakció és támogató intézményes normák – mellett ez az a módszer, amely a leginkább hatékonyan csökkenti az előítéleteket (Allport, 1954; Pettigrew és Tropp, 2006). Allport (1954) még főként az ismeretlen csoportról szerzett információval magyarázta hatást. Az újabb kutatások viszont arra mutattak rá, hogy bár számítanak a szerzett információk, a kontaktus főként a csoportközi szorongás csökkenésével, és a külső csoporttag iránti empátia növekedésével fejti ki hatását. Végső soron ez vezet a csoport egésze iránti véleményváltozáshoz (Pettigrew és Tropp, 2008). Ebből az is következik, hogy a kontaktus elsődlegesen a csoportközi érzelmekre gyakorol hatást. A másik csoporttal kapcsolatos hiedelmek, sztereotípiák azonban ellenállóbbak a változásnak (Tropp és Pettigrew, 2005).

Érdekes paradoxon, hogy amíg a kisebbség kollektív cselekvésére negatívan hat

a kontaktus (lásd demobilizáló vagy szedatív hatás pl. Dixon és mtsai, 2010; Saguy és mtsai, 2009; Wright és Lubensky, 2009), addig a többségi csoport tagjainál a kontaktus növeli a kollektív cselekvési szándékot. A többségi csoporttagokban a találkozás hatására fokozódik a kiállás a kisebbségi csoport érdekeiért (Reimer és mtsai, 2017; Selvanathan és mtsai, 2017; Turoy-Smith és mtsai, 2013). Ez azzal magyarázható, hogy a többségi csoport tagjai a csoportközi találkozás során nagyobb valószínűséggel észlelik a saját maguk és a másik csoport között lévő státuszkülönbségeket, és ennek igazságtalanságát (Reimer és mtsai, 2017).

A csoportközi igazságtalansággal kapcsolatos tudatosság szerepe a kollektív cselekvési hajlandóságban

A magasabb státuszú többségi csoport tagjai pusztán a csoporttagságból fakadóan rendelkeznek bizonyos kiváltságokkal, amelyek számukra gyakran láthatatlanok maradnak (McIntosh, 1988, 2012). Ennek oka, hogy a többségi identitás nem kiugró a tagok számára, ahogy a hozzá kapcsolódó kiváltságok is természetesen nekik (Leach és mtsai, 2002). Ők tehát a csoportközi összehasonlításra alapvetően nem motiváltak, ha azonban mégis szembesülnek az igazságtalan csoportközi helyzettel, az fenyegetést jelenthet a státuszukra nézve. Így a magasabb státuszú csoport tagjai alapvetően arra motiváltak, hogy igazolják kiváltságaik jogosultságát, és tagadják a hátrányos helyzetű csoport hátrányos helyzetének illegitimitását (Leach és mtsai, 2002). Ezért a többségi csoport tagjai igyekeznek tudomást sem venni a csoportközi konfliktus tényéről (Livingstone és mtsai, 2015). A romák esetében, bár a konfliktus súlyosságát álta-

lában elismerik a többségi résztvevők, az erős romaellenes előítéletek következtében gyakori az a vélekedés, hogy erről csak a romák tehetnek. Például: „A romák gondjai megoldódnának, ha végre elkezdénének dolgozni” (Székelyi és mtsai, 2001).

Ha azonban az a cél, hogy a többségi társadalom tagjait megnyerjük egy kisebbségi ügy számára, vagyis elősegítsük a szövetséges cselekvési szándékot, akkor ezeket a folyamatokat vissza kell fordítani. Vagyis csökkenteni kell az előítéleteket, és rá kell világítani a magasabb státuszú csoport kiváltságaira, és az illegitim státuszkülönbségekre a csoportok között (Case, 2007; Case és mtsai, 2012). A kiváltságokkal kapcsolatos tudatosság korábbi kutatások szerint már önmagában is együttjár a szövetséges aktivizmussal (Montgomery és Stewart, 2012), különösen ha ez a csoport iránti előítéletmentességgel párosul (Fingerhut, 2011). Vagyis egyszerre van szükség előítélet-csökkentésre és a tudatosság növelésére, ráadásul ez a két folyamat erősíti is egymás hatását.

Egy intervenció során például növelték a kiváltsággal kapcsolatos tudatosságot, ami az előítélet csökkenéséhez vezetett: a férfiak saját kiváltságainak elismerése csökkentette a modern szexizmus mértékét nők körében (Case és mtsai, 2014). A csoportközi viszonyok igazságtalanságára vonatkozó információ tehát fontos eleme mind az előítélet-csökkentésnek, mind a szövetséges kollektív cselekvés növelésének. Éppen ezért az intervenciók tervezésénél fontos erre a két jelenségre egyszerre odafigyelni (Ditlmann és mtsai, 2017).

Előítélet-csökkentő terepkísérletek eltérő kontextusokban

Egy, az Egyesült Államokban végzett összefoglaló tanulmány szerint az előítélet-csök-

kentést célzó terepkutatásoknak csak egy része kontaktusalapú. Jelentős számban vannak az olyan vizsgálatok is, amelyekben az előítéletekkel és igazságtalan csoportközi viszonyokkal kapcsolatos tudatosságot igyekeznek növelni, illetve a célcsoportok iránti előítélet-mentesség normáját teremtik meg, gyakran csoportos megbeszélés, vita formájában (Paluck és Green, 2009). Több vizsgálat is arra mutatott rá, hogy adott ügy támogatói közötti csoportos interakció képes véleményváltozást elérni a tagokban. Ennek magyarázata, hogy a csoportos megbeszélés során a tagok közös normákat hoznak létre az adott ügygel kapcsolatban, ami képes a témával kapcsolatos attitűdjeiket egy irányba elmozdítani (Reicher és mtsai, 2006). Ez a módszer hatékonynak bizonyult a hátrányos helyzetű csoport iránti előítéletek csökkentésében és a proszociális cselekvési szándék növelésében (McGarty és mtsai, 2007).

Egy kísérletben azok a résztvevők, akik csoportos ötletgyűjtésben vettek részt a fejlődő országokban tapasztalható vízhiány problémájának enyhítésével kapcsolatban, az ötletgyűjtés után elkötelezettebben támogatták a vízhiány felszámolására vonatkozó mozgalmat, mint azok, akik nem vettek részt közös megbeszélésen, csak olvastak a problémáról (Thomas és McGarty, 2009). E különbséget a szerzők a csoportpolarizáció jelenségével magyarázták, amely megerősítette a csoport által addig is képviselt támogató normákat. Vagyis a kiscsoportos intervenciók hatékonyak lehetnek a normák megerősítésében és formálásában. Kérdés marad ugyanakkor, hogy mennyire hatékonyak ezek a nyugati társadalmakban tesztelt, egalitáriánus normákra építő módszerek olyan közegben, ahol az előítéletmentességet támogató normák kevésbé hangsúlyosak.

Magyarországon kevés olyan program működik, amely a többség előítéleteinek csökkentését helyezi előtérbe (Kende és mtsai, 2018). A társadalomban nem adott az előítélet-mentességet támogató intézményes és társas környezet, az előítéletek kifejezése normatívnak számít (Keresztes-Takács és mtsai, 2016). A csoportközi kontaktus optimális, allporti feltételei – mint az egyenlő státusz, a kooperáció és támogató intézményes normák – a legkritikább esetben adóttak. Így a kontaktus akár még tovább növelheti is az előítéleteket (Kende és mtsai, 2016). Ebben a kontextusban kihívást jelent az Egyesült Államokban, illetve Nyugat-Európában használt előítélet-csökkentő módszerek eredményes alkalmazása.

Erre történt kísérlet az Aron és kollégái (1997) „fast friends” (gyors barátkozás) módszerének hatásvizsgálatával (Kende és mtsai 2016; Kende és Lantos, 2016). A kontaktus-alapú intervenció során roma és nem roma egyetemisták találkoztak, és egy kérdés-sor mentén beszélgettek egymással párban. Ez lehetővé tette a kölcsönös önfeltárást, és ennek nyomán a személyes, intim beszélgetést a felek között. Az intervenció sikeres volt az előítéletek csökkentésében, ugyanakkor a hatást nem önmagában a kontaktus élménye, hanem az észlelt normák közvetítették. A résztvevők érzékelték az eseményt szervező egyetem előítélet-mentességet támogató normáit, szemben a társadalomban tapasztalt hosztilitással a romák felé.

Az intervenció során azonban a romaellenes hiedelmeket és a romák érdekében való kollektív cselekvési szándékot nem sikerült megváltoztatni, csupán a romák iránti rokonszenv és a velük való későbbi kontaktus szándéka nőtt. Ez összhangban van azokkal az eredményekkel, miszerint a kontaktus és a csoportközi barátság

inkább az előítélet érzelmi komponenseire hat, és kevésbé a kognitív aspektusra, a sztereotípiákra (Tropp és Pettigrew, 2005).

Egy másik kontaktus-alapú módszer, az Iskolai Élő Könyvtár program tesztelése azt mutatta, hogy egy „roma könyvvel” – vagyis egy roma aktivistával – való kiscsoportos interakció hatására a középiskolás diákok pozitívabb érzelmi viszonyulásról, és a romák társadalmi helyzetével kapcsolatos fokozott tudatosságról számoltak be (Orosz és mtsai, 2016). Ez utóbbi annak is köszönhető, hogy ezek a beszélgetések lehetőséget adtak arra, hogy a diákok jobban megismerjék a romák mint csoport által megélt hátrányokat és diszkriminációt.

Összességében elmondható, hogy ezeknek a csoportközi kontaktuson és interakción alapú intervencióknak közös eleme volt, hogy elfogadó normákat közvetítettek a résztvevők felé a tágabb előítéletes kontextussal szemben. És ezek – ha bizonyos korlátokkal is –, de sikeresnek bizonyultak az előítéletek csökkentésében. A cselekvési szándék növelésének célja viszont nem jelent meg bennük expliciten. Ahhoz, hogy egy intervenció sikeres legyen mind az előítélet-csökkentés, mind a mobilizáció terén, fontos, hogy akár a pozitív csoportközi interakció, akár a többségi csoporton belüli interakció nyomán olyan normát alakítson ki, amely a csoportközi konfliktus megoldására és a közös cselekvésre is motivál (Droogendyk és mtsai, 2016; Russell és Bohan, 2016).

Kutatási kérdésünk az volt, hogy mennyire hatékony a romákkal kapcsolatos előítélet-csökkentésben, illetve a cselekvési szándék növelésében egy olyan intervenció, amely egyrészt a tudatosság növelésére, másrészt a szövetséges cselekvést támogató normák megteremtésére épít egy romákkal szembeni előítélet-mentességet nem támogató társadalmi kontextusban.

VIZSGÁLAT

A Tollfosztás-workshop hatásvizsgálata

A Független Színház civil szervezet kezdeményezése, a Tollfosztás-workshop a Badur Alapítvány támogatásával éppen ezt a kettős célt igyekszik megvalósítani. A szervezetben roma és nem roma emberek dolgoznak közösen. Előadásaikban és workshopjaikon társadalmi problémákkal foglalkoznak. Workshopjaikon az utóbbi években áthelyeződött a hangsúly az érzékenyítésről a közös cselekvés lehetőségeire. A kétszer 180 perces intervenció interaktív csoportfoglalkozást jelent, amelyet két kortárs tréner tart középiskolai, illetve egyetemi csoportoknak. A csoportvezetők közül az egyikük roma származású, erre a tényre fel is hívják a figyelmet a foglalkozás elején, annak érdekében, hogy ne legyen ez tabu a workshop során. Vagyis az intervencióban a csoportközi kontaktus is szerephez jut, bár a tréning nem erre épít elsősorban.

Az intervenció névadója és kiindulópontja a *Tollfosztás* című film (Balogh és mtsai, 2013), amely hátrányos helyzetű roma és nem roma fiatalokat érintő társadalmi problémákat mutat be valós, személyes történeteken keresztül. A filmnézést megelőzi egy felvezető, ráhangoló rész, és egy megbeszélés követi, amely során közösen feldolgozzák a romákat érintő előítélet és diszkrimináció témáit. Az intervenció második alkalmával pedig arra instruálják a résztvevőket, hogy kiscsoportban dolgozzanak ki cselekvési lehetőségeket a társadalmi változás érdekében. Ezeket az ötleteket végül egymásnak prezentálják. A leglelkesebb csoportoknak lehetőséget biztosítanak az akció megvalósítására is.

Az intervencióban több hatótényező is megjelenik: ilyen a roma vezetővel való kontaktus, a romaellenesség és a romákat érintő hátrányok témáinak kiscsoportos feldolgozása, ezáltal az előítélet-mentesség normáinak kialakítása és a tudatosság növelése a csoportban. Végül a cselekvési tervek kidolgozásával az aktivitás és a közös cselekvés fontosságának normáját igyekeznek a trénerek megteremteni a csoportban.

Mivel a Független Színház tréneri gyakorlottak mind a romák iránti érzékenyítés, mind az akciófókuszú tréning vezetése terén, együttműködésre kértük őket, hogy a két típusú intervenció előítéletekre és a cselekvési szándéokra gyakorolt hatását mérni tudjuk egy kvázikísérlet keretében. Ezért felkértük őket egy előítélet-fókuszú tréning és egy akciófókuszú tréning vezetésére, amelynek eredményességét egy kontrollcsoporttal hasonlítottuk össze. A kontrollcsoport tagjai semmilyen intervencióban nem vettek részt.

Hipotézisek

Feltételeztük, hogy az előítélet-fókuszú intervenció képes hatni a romákkal szembeni előítéletekre (az érzelmi viszonyulásra, a nyílt sztereotipizálásra, és a romák társadalmi helyzetével kapcsolatos tudatosságra is), azonban a cselekvési hajlandóságra nem. Ezzel szemben az akciófókuszú intervenciótól azt vártuk, hogy egyszerre érinti a romák iránti előítéletek csökkenését, és a romák melletti kollektív cselekvési szándék növelését is, hiszen itt explicitté válik a cselekvés normája. A két időpontban történő hatásméréssel pedig azt ellenőriztük, hogy az intervenció után egy héttel mért változások fennmaradnak-e az intervenció után másfél hónappal is. Ennek

értelmében az alábbi hipotéziseket fogalmaztuk meg.

1. Mind az előítélet-fókuszú, mind az akciófókuszú tréningben résztvevő csoporttagok körében csökkennek a romák iránti előítéletek a kontrollcsoporthoz képest, vagyis nő a romák iránti rokonszenv, csökken a nyílt sztereotipizálás és csökken a romák meg nem érdemelt előnyeivel kapcsolatos hiedelem.
2. Csak az akciófókuszú tréning résztvevői körében nő a kollektív cselekvési szándék a kontrollcsoporthoz és az előítélet-fókuszú csoporthoz képest.
3. A hatások (előítélet-csökkentés és a kollektív cselekvés növelése) hosszú távon fennmaradnak, és a második utótesztben is mérhetőek lesznek.

Módszerek

Minta és eljárás

A kutatást az Anonim Egyetem etikai engedélyének birtokában végeztük 2016 tavaszán. 3 (kísérleti feltétel) $\times$ 3 (idői feltétel) kvázikísérleti elrendezést használtunk. Kísérleti személyeink egy budapesti gimnázium négy osztályából kerültek ki, egy kilencedikes, két tizedikes és egy tizenegyedikes osztályból. Így 14–17 év közötti diákok adták a mintát (az egyes válaszadók életkorát külön nem kértük, csupán annyi információnk volt, hogy hányadik osztályba jártak). A tanulók önkéntesen és anonim módon, személyes kódok megadásával vettek részt a vizsgálatban. A szülőkhöz passzív beleegyezési nyilatkozatot juttattunk el. Mivel diákokat nem volt lehetőségünk randomizáltan beosztani a különböző feltételekbe, csupán az osztályok kerültek véletlenszerűen a három feltétel egyikebe, ezért nem valós terepkísérletről, hanem kvázikísérletről beszélhetünk. Egy-egy osz-

tály vett részt a kontroll- és az előítélet-fókuszú csoportban, és két osztály vett részt az akciófókuszú intervencióban. Az intervenciók csoportvezetői nem voltak vakok a feltételekre, hiszen a két kísérleti csoportnak deklaráltan eltérő célja volt, azonban nem ismerték a kutatás hipotéziseit a tréning idején.

Az első alkalom mindkét feltételben azonos volt. A bemutatkozás és a keretek tisztázása után a témára hangoló bemelegítő gyakorlat következett. Különböző, laikusok körében gyakran előforduló állítások kapcsán kérték a diákoktól, hogy osszák meg véleményüket, illetve vitatkozzanak egymással, például „A hátrányos helyzetű gyerekeknek is jobb, ha külön tanítják őket.” Ez után a résztvevők együtt nézték meg a *Tollfosztás* című filmet, melyet a film közös megvitatása követett. Ennek során a csoportvezetők ismertették azokat a valós eseteket, amelyek a film egyes jeleneteit ihlették. Segítették a film értelmezését, ugyanakkor biztatták a résztvevőket a saját véleményük és élményeik megosztására.

A második alkalom eltérő tematika szerint zajlott a két kísérleti feltételben. Az előítélet-fókuszú feltételben a romákkal kapcsolatos negatív attitűdökkel foglalkoztak. Ennek során a résztvevők szerepjátékokon keresztül vették át a romák nézőpontját. Elsősorban azt próbálhatták ki, hogy milyen lehet romaként valamilyen nyílt előítélet vagy diszkrimináció áldozatának lenni. Az akciófókuszú feltételben az első alkalom témáinak felelevenítése után arra kérték a résztvevőket, hogy gyűjtsenek közösen ötleteket, milyen kezdeményezéseket indíthatnának egy jobb és igazságosabb társadalom érdekében, romák és nem romák számára. Itt tehát nem csak az előítélet, a romák csoportjához való viszony állt a középpontban, hanem a problémamegoldás lehetősége, a cselekvés formái is.

1. táblázat. Elemszámok az egyes feltételekben

	Előteszt	Utóteszt 1	Utóteszt 2
Kontroll	27	22	15
Előítélet-fókusz	24	20	20
Akciófókusz	55	49	42
Összesen	106	91	77

Az intervenció hatásvizsgálatához három időpontban gyűjtöttünk adatot: az előtesztet egy héttel az intervenció előtt, az első utótesztet egy héttel az intervenció után, a második utótesztet pedig másfél hónappal az intervenció után vettük fel.

Az előtesztben 106 résztvevő adatát elemeztük, az első utótesztben 91, a második utótesztben 77 résztvevő adatát tudtuk illeszteni az előzetes adatokhoz, vagyis 27%-os lemorzsolódás volt. Az előtesztben összesen 49 fiú és 50 lány (hét főnél hiányzik ez az adat), az első utótesztben 41 fiú és 50 lány, míg a második utótesztben 36 fiú és 41 lány vett részt. Az előtesztben a nemi eloszlások kiegyenlítettek voltak a kontroll (15 fiú és 11 lány) és az akciófókuszú (27 fiú és 28 lány) feltételben, az előítélet-fókuszú feltételben viszont kétszer annyi lány vett részt, mint fiú (8 fiú és 16 lány). A résztvevők pontos eloszlását a feltételek között az 1. táblázat szemlélteti.

Mérőeszközök

A romákhoz való érzelmi viszonyulás mérésére rokonszenvmérőt használtunk. („Kérlek, jelöld egy kilencfokú skálán, hogy mennyire tartod rokonszenvesnek az alábbi csoportok tagjait!”). A többi változót is Likert-skála segítségével mértük, de ezek mind ötfokozatúak voltak, ahol 1 az “Egyáltalán nem”, 5 a “Teljes mértékben” opciót jelentette. Egy közelmúltban fejlesztett romaellenesség mérőeszköz, az ATRS (*Attitudes*

Toward Roma Scale) két alszkáláját használtuk (Kende és mtsai, 2017a). Az egyik a nyílt romaellenes sztereotípiákkal való egyetértést mérte, ez volt a Nyílt sztereotipizálás alszkála ($\alpha_{\text{előteszt}} = 0,87$; $\alpha_{\text{utóteszt1}} = 0,85$; $\alpha_{\text{utóteszt2}} = 0,83$). Ennek egy háromtételes, rövidített változatát használtuk, az alábbi állításokkal:

„A romák több bűncselekményt követnek el, mint más emberek.”

„Nagyon kevés a rendes vagy értelmes roma ember.”

„A romáknak nem jó a munkához való viszonya, lusták.”

A másik alszkála a „Meg nem érdemelt előnyök” elnevezést kapta, vagyis azt a hiedelmet mérte, hogy a romák többet kapnak a társadalomban, mint amit megérdemelnek ($\alpha_{\text{előteszt}} = 0,73$; $\alpha_{\text{utóteszt1}} = 0,73$; $\alpha_{\text{utóteszt2}} = 0,65$). Ide az alábbi állítások tartoznak:

„A romák több segítséget kapnak a kormánytól, mint amennyit kellene.”

„A valós kárt azok a szervezetek okozzák, akik jogosulatlan előnyhöz próbálják juttatni a roma embereket.”

„Úgy gondolom ebben az országban a romák bizonyos szempontból a többségnél kedvezőbb bánásmódban részesülnek.”

Ez a mérőeszköz a modern rasszizmusnak megfelelő előítéletet mérte, ami a külső csoport hátrányos társadalmi helyzetének

tagadásában nyilvánul meg (McConahay, 1983).

A kollektív cselekvési szándékot az alábbi öt tétellel mértük, amelyeket előzetes kutatások mérőeszközei nyomán válogattunk össze (ld. van Zomeren és mtsai, 2004) ($\alpha_{\text{előteszt}} = 0,88$; $\alpha_{\text{utóteszt1}} = 0,91$; $\alpha_{\text{utóteszt2}} = 0,90$). Az alábbi tétélekkel dolgoztunk:

„Csatlakoznék mások kezdeményezéséhez (pl. petíció aláírása) a romák érdekében.”

„Támogatnék egy, a romák érdekvédelmével kapcsolatos alapítványt pénzzel vagy más formában.”

„Támogatnék egy online kampányt a romák mellett (like-kal, megosztással).”

„Részt vennék egy megmozduláson (pl. utcai demonstráció) a romák mellett.”

„Részt vennék kisebbségi csoportok érdekvédelmével kapcsolatos fórumon (pl. kerekasztal-beszélgetés, előadás).”

Manipuláció-ellenőrző kérdéseket használtunk az első utótesztben arra vonatkozóan, hogy a résztvevők mennyire érzékelték szándékunknak megfelelően az intervenció célját. Az előítélet-fókuszú csoportban feltételeztük, hogy inkább egyetértenek majd azzal, hogy az intervenció a csoportok harmonikus együttélésének lehetőségeiről szól, mint az akciófókuszú feltételben. Ennek mérésére a következő két állítást használtuk:

„A workshopon főleg azon volt a hangsúly, hogy mik a közös pontok romák és nem-romák között.”

„Úgy gondolom, a workshop főként a pozitív viszonyulást segíti, vagyis az előítéletek csökkenését a romák felé.”

Mivel a kettő között nem találtunk szignifikáns együttjárást ($r = 0,14$, $n = 67$, $p =$

$0,245$), ezért a tétéleket külön-külön vizsgáltuk. Ezzel szemben az akciófókuszú feltételben az olyan állításokkal feltételeztünk nagyobb egyetértést, ami szerint az intervenció társadalmi problémaként közelíti meg a témát:

„A workshopon főleg azon volt a hangsúly, milyen problémákkal kell megküzdeniük a romáknak.”

„Úgy gondolom, a workshop főként a romákat érintő társadalmi problémák megértését és megoldását segíti.”

„A workshop főként azt segíti, hogy aktívan fel tudjunk lépni társadalmi-közösségi ügyek kapcsán.”

Mivel ezek az állítások skálaként nem használhatók az alacsony reliabilitás miatt ($\alpha_{\text{utóteszt1}} = 0,53$), ezért ezeket az állításokat is külön-külön vizsgáltuk. Végül nyitott kérdésben adtunk lehetőséget megjegyzést megosztani a kutatással kapcsolatban.

Eredmények

Leíró statisztika

Összehasonlítottuk a három feltételt az előtesztben, hogy ellenőrizzük, volt-e különbség a kiindulópontban a csoportok előítéletességében. Nem mutatkozott szignifikáns különbség a rokonszenvmérőben ($F(2, 97) = 0,77$, $p = 0,47$), a meg nem érdemelt előnyök skálán ($F(2, 98) = 1,92$, $p = 0,15$), és a kollektív cselekvés skálán ($F(2, 98) = 0,91$, $p = 0,41$). Enyhe különbséget találtunk viszont a nyílt sztereotipizálásban ($F(2, 99) = 3,27$, $p = 0,042$). A *post-hoc* teszt szerint a kiindulópontban a kontrollcsoport értett egyet legkevésbé a nyíltan sztereotipizáló állításokkal ($M_{\text{kontroll}} = 2,59$, $SD_{\text{kontroll}} = 1,00$), és az előítélet-fókuszú csoport

2. táblázat. A változók átlagai és szórásai feltételenként a három mérési időpontban

	Előteszt	Utóteszt 1	Utóteszt 2
	<i>M (SD)</i>	<i>M (SD)</i>	<i>M (SD)</i>
Rokonszenvmérő			
Kontroll	4,75 (1,94)	4,52 (1,75)	4,60 (2,13)
Előítélet-fókusz	4,14 (1,88)	4,05 (2,24)	4,45 (2,06)
Akciófókusz	4,31(1,62)	4,98 (1,73)	4,86 (1,92)
Nyílt sztereotipizálás			
Kontroll	2,59 (1,00)	2,68 (1,25)	3,00 (0,95)
Előítélet-fókusz	3,24 (1,06)	3,01 (1,13)	2,85 (1,07)
Akciófókusz	3,15 (0,99)	2,89 (0,96)	2,78 (1,02)
Meg nem érdemelt előnyök			
Kontroll	2,11 (0,96)	2,59(1,06)	3,14 (0,57)
Előítélet-fókusz	2,51 (1,08)	2,60 (1,09)	2,65 (0,92)
Akciófókusz	2,56 (0,91)	2,45 (0,81)	2,53 (0,80)
Kollektív cselekvési szándék			
Kontroll	2,93 (0,89)	2,62 (0,97)	2,48 (0,95)
Előítélet-fókusz	2,56 (1,13)	2,58 (1,04)	2,75 (1,22)
Akciófókusz	2,75 (0,86)	2,93 (1,03)	2,81 (0,97)

a leginkább $M_{előítélet} = 3,24$, $SD_{előítélet} = 1,06$; $p = 0,03$, 95% CI[-1,24, -0,06]). A kontrollcsoporttól az akciófókuszú csoport is szignifikánsan eltért, és előítéletesebbnek mutatkozott ($M_{akció} = 3,15$, $SD_{akció} = 0,99$; $p = 0,02$, 95% CI[0,08, 1,03]). Ez a különbség indokolta, hogy az előtesztek eredményeit kontrolláljuk a további elemzések során.

Az előteszt eredményei alapján a rokonszenvmérő és a nyílt sztereotipizálás változókon a résztvevők átlagosan a középértéket jelölték. A romák meg nem érdemelt előnyeivel való egyetértés és a kollektív cselekvési hajlandóság enyhén a középérték alatt helyezkedett el. Az átlagokat és szórásokat feltételenként az 2. táblázat szemlélteti.

Manipuláció-ellenőrzés

Független mintás T-próbával ellenőriztük, hogy a workshop tartalmát mennyire érté-

kelték különbözőnek az előítélet-fókuszú és az akciófókuszú feltételben. A harmonikus együttéléstről szóló tételekkel való egyetértés nem különbözött a két kísérleti csoportban, a középérték körül mozgott. „A workshopon főleg azon volt a hangsúly, hogy mik a közös pontok romák és nem-romák között.” ($M_{akció} = 2,63$, $SD_{akció} = 0,91$, $M_{előítélet} = 2,63$, $SD_{előítélet} = 0,83$; $t(65) = -0,27$, $p = 0,978$). „Úgy gondolom, a workshop főként a pozitív viszonyulást segíti, vagyis az előítéletek csökkenését a romák felé.” ($M_{akció} = 3,83$, $SD_{akció} = 0,98$, $M_{előítélet} = 3,32$, $SD_{előítélet} = 1,29$; $t(65) = 1,78$, $p = 0,08$).

Ezzel szemben az akciófeltételben jobban egyetértettek a résztvevők azokkal a tételekkel, amelyek szerint a romákat érintő társadalmi problémákkal foglalkozott a workshop, mint az előítélet-fókuszú csoportban: „A workshopon főleg azon volt a hang-

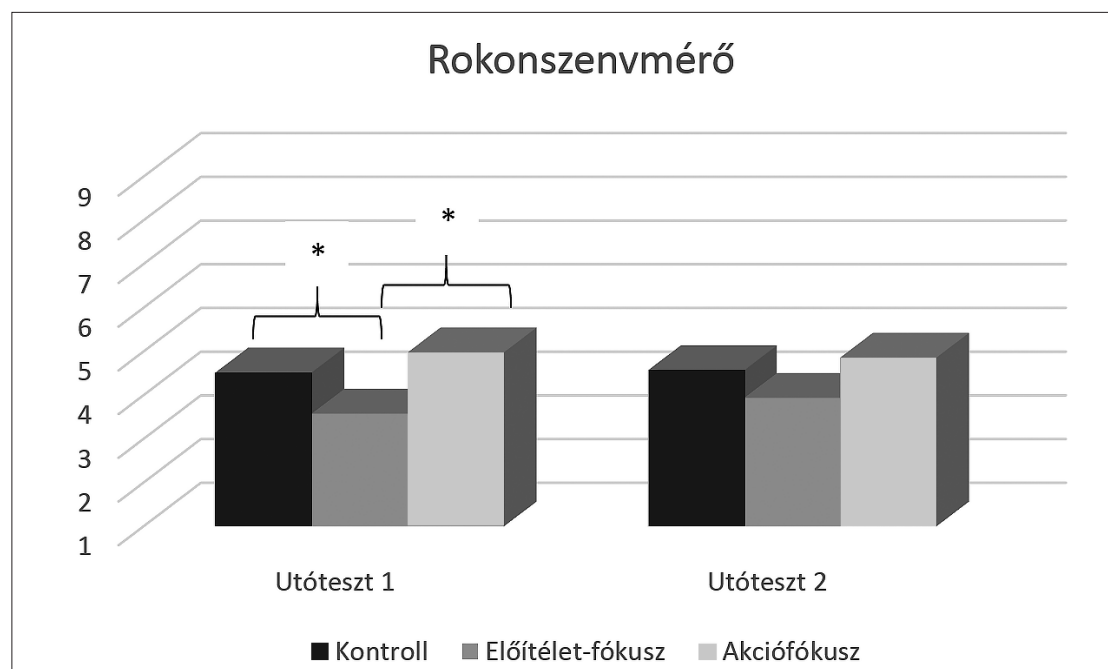
súly, milyen problémákkal kell megküzdeniük a romáknak.” ($M_{\text{akció}} = 3,9$, $SD_{\text{akció}} = 0,81$, $M_{\text{előítélet}} = 3,21$, $SD_{\text{előítélet}} = 1,03$; $t(65) = 2,89$, $p = 0,005$), „Úgy gondolom, a workshop főként a romákat érintő társadalmi problémák megértését és megoldását segíti.” ($M_{\text{akció}} = 3,69$, $SD_{\text{akció}} = 0,95$, $M_{\text{előítélet}} = 3,00$, $SD_{\text{előítélet}} = 1,05$; $t(65) = 2,59$, $p = 0,012$), „A workshop főként azt segíti, hogy aktívan fel tudjunk lépni társadalmi-közösségi ügyek kapcsán.” ($M_{\text{akció}} = 3,38$, $SD_{\text{akció}} = 1,06$, $M_{\text{előítélet}} = 2,79$, $SD_{\text{előítélet}} = 1,18$, $t(65) = 1,97$, $p = 0,053$).

A nyitott kérdésre adott válaszok alapján további információt szereztünk arról, hogyan reagáltak a kitöltők a kutatásra a három feltételben, a három időpontban. Ez azért is fontos, mert ugyanannak a kérdőívnek a kitöltésére kértük őket viszonylag rövid időn belül háromszor, ami ellenállást válthat ki. Ennek megelőzésére igyekeztük hangsúlyozni a kérdőív elején szereplő beleegyező nyilatkozatban, hogy nagyon fontosak számunk-

ra a válaszaik, és tudjuk, hogy ez számukra ez többszöri energiabefektetést jelent, de ez szükséges a kutatási céljaink miatt. A kontrollcsoportban a második utótesztben huszonhét főből tizenhat kitöltő adott szöveges választ, ebből heten jelezték a kérdőívben megjegyzésként, hogy unják már a kérdőívet (az összes kitöltő 25,9%-a) (pl. „elcsépelt már ez a téma”, „már megint ez a kérdőív, pedig lenne fontosabb dolog”). Ezzel szemben az akciófeltételben negyvenhárom szöveges válaszból csak hárman jelezték ellenállást hasonló módon a második utótesztben, ami az összes, ötvenöt kitöltő 5%-a. Az előítélet-fókuszú csoportban pedig húsz válaszból ketten mutattak ellenállást szövegesen, ami az összes, huszonnégy kitöltő 8%-a.

Rokonszenvmérő

Többszörös ANOVA-val hasonlítottuk össze az utóteszttek eredményét a három feltételben úgy, hogy az előteszttek ered-

1. ábra. A rokonszenvmérőben kapott átlagok összehasonlítása az 1. és 2. utótesztben.

Megjegyzés. * $p < 0,05$.

ményét kovariánsként kontrolláltuk. Külön elemzéseket végeztünk az első és a második utótesztre. A feltételek szignifikáns hatását találtuk a rokonszenvmérőben, az előtesztben mért rokonszenvmérő kontrollálásával ($F(2, 87) = 6,29, p = 0,003, \text{parciális } \eta^2 = 0,13$). A *post-hoc* vizsgálatok azt mutatják, hogy az akciófókuszú feltételben a résztvevők magasabb rokonszenvet mutattak a romák iránt a kontrollcsoporthoz képest ($M_{\text{akció}} = 5,04, SD_{\text{akció}} = 0,21; M_{\text{kontroll}} = 4,21, SD_{\text{kontroll}} = 0,32; p = 0,089, 95\% \text{ CI}[-1,76, 0,09]$), ugyanakkor az előítélet-fókuszú csoport és a kontrollcsoport között is különbség volt ($M_{\text{előítélet}} = 3,77, SD_{\text{előítélet}} = 0,33; p = 0,005, 95\% \text{ CI}[0,33, 2,22]$), ahol a kísérleti feltételben mutattak kisebb rokonszenvet a kontrollcsoporthoz képest. Végül összehasonlítottuk a feltételeket a második utótesztben, itt azonban nem találtunk szignifikáns különbsé-

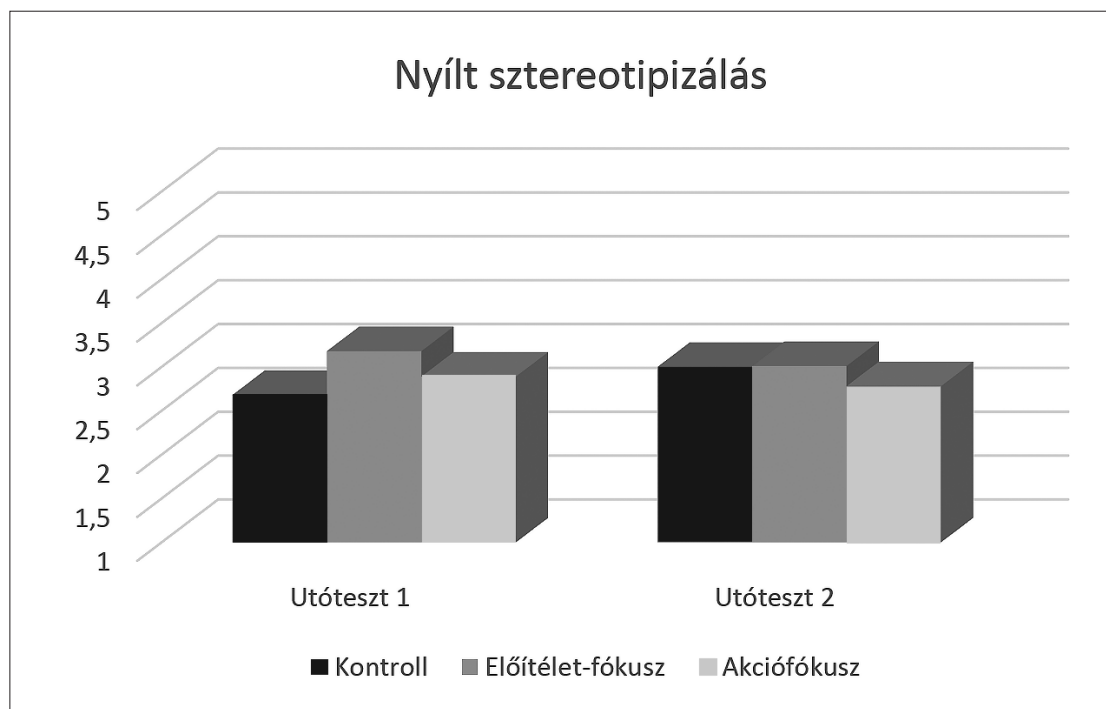
get a csoportok között ($F(2, 71) = 1,21, p = 0,305, \text{parciális } \eta^2 = 0,034$).

Nyílt sztereotipizálás

A feltételek között nem találtunk szignifikáns különbséget az első utótesztben mért nyílt sztereotipizálásban úgy, hogy az előteszt értékeit kontrolláltuk ($F(2, 89) = 1,15, p = 0,322, \text{parciális } \eta^2 = 0,026$). A második utótesztben ugyancsak nem volt különbség ($F(2, 75) = 0,62, p = 0,542, \text{parciális } \eta^2 = 0,017$).

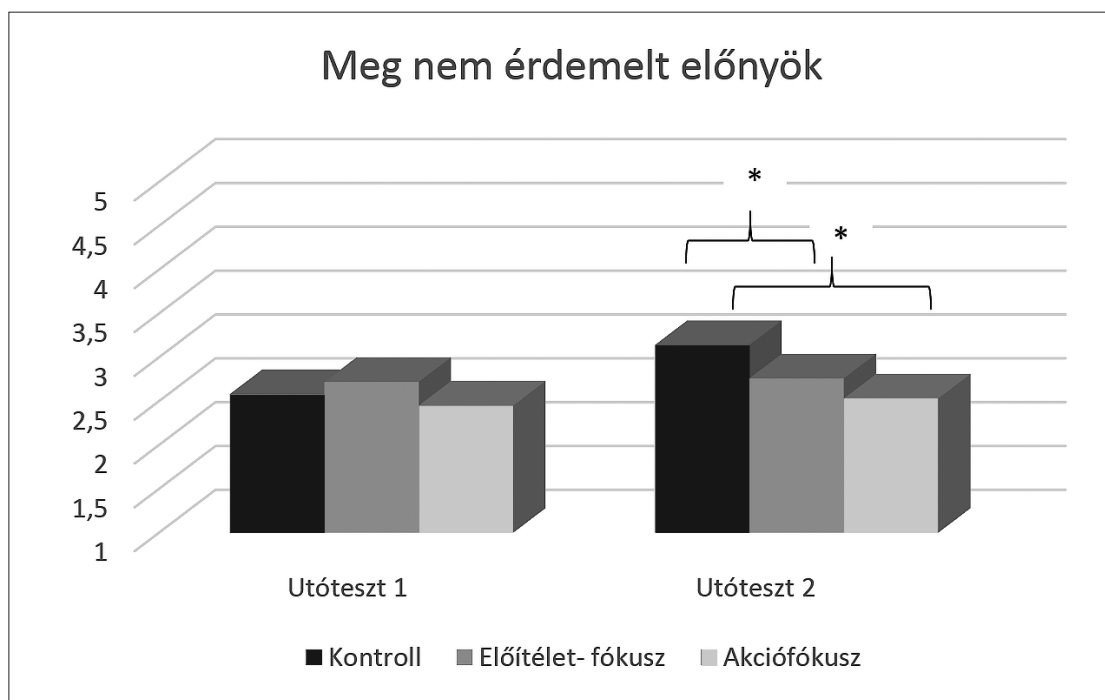
Meg nem érdemelt előnyök

Nem találtunk szignifikáns különbséget a csoportok között az első utótesztben aszerint, hogy mennyire hisznek abban, hogy a romák meg nem érdemelt előnyöket élveznek ($F(2, 89) = 2,45, p = 0,112, \text{parciális } \eta^2 = 0,049$). Érdekes módon a második utótesztben viszont találtunk különbséget a feltéte-

2. ábra. A nyílt sztereotipizálásban kapott átlagok összehasonlítása az 1. és 2. utótesztben.

Nincs szignifikáns különbség a csoportok között.

3. ábra. A meg nem érdemelt előnyökkel való egyetértés összehasonlítása az 1. és 2. utótesztben.

Megjegyzés: * $p < 0,05$.

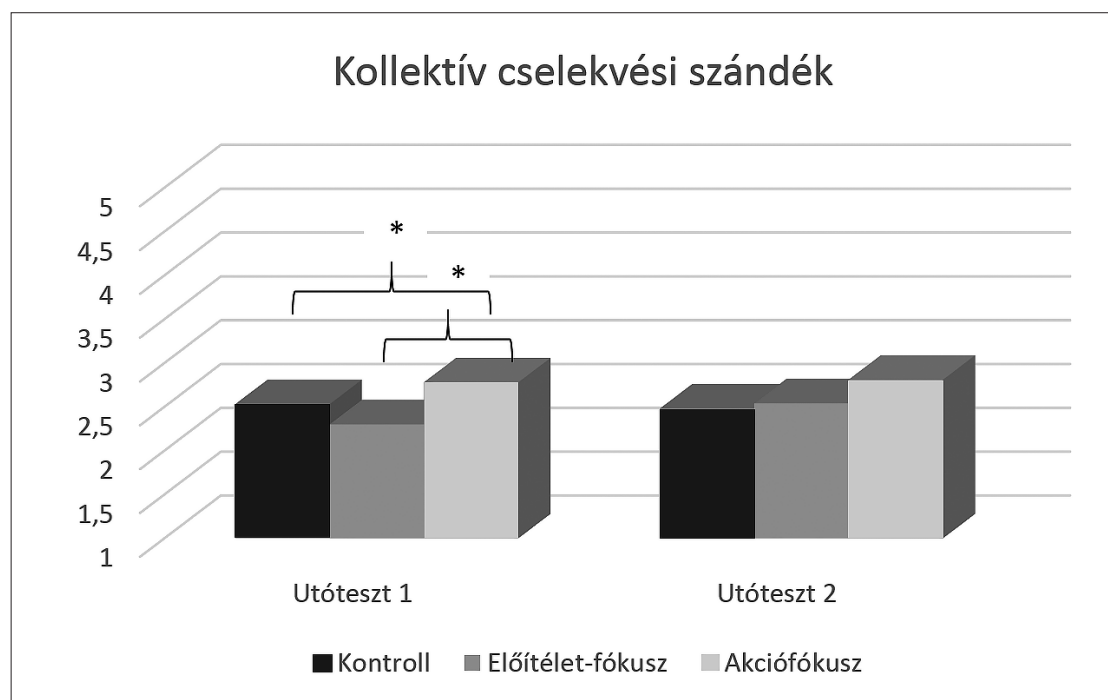
lek között ($F(2, 74) = 4,39, p = 0,016$, *parciális* $\eta^2 = 0,109$). A kontrollcsoport mindkét kísérleti feltételhez képest inkább hitt a meg nem érdemelt előnyökben a második utótesztben, ez a különbség nagyobb volt az akciófókuszú csoporttal való összehasonlításban ($M_{akció} = 2,53, SD_{akció} = 0,81$; $M_{kontroll} = 3,14, SD_{kontroll} = 0,59$; $M_{előítélet} = 2,76, SD_{előítélet} = 0,91$; kontroll–akció: $p = 0,004$, 95% CI[-0,97, -0,19]; kontroll–előítélet: $p = 0,094$, 95% CI[-0,85, 0,07].

Kollektív cselekvési szándék

Az elemzés a feltételek szignifikáns hatását mutatta a kollektív cselekvési szándékban az első utótesztben, az előtesztben mért cselekvési hajlandóság kontrollálásával ($F(2, 89) = 3,96, p = 0,023$, *parciális* $\eta^2 = 0,083$). A *post-hoc* teszt szerint az akciófeltételben részt vevők inkább voltak hajlandóak részt venni kollektív cselekvésben,

mint a másik két feltételben lévők ($M_{akció} = 2,78, SD_{akció} = 1,07$; $M_{előítélet} = 2,30, SD_{előítélet} = 0,93$; $M_{kontroll} = 2,53, SD_{kontroll} = 0,99$; kontroll–akció: $p = 0,016$, 95% CI[-0,79, -0,08]; akció–előítélet: $p = 0,044$, 95% CI[0,01, 0,73]. A második utótesztben a különbség már nem volt szignifikáns ($F(2, 75) = 0,63, p = 0,537$, *parciális* $\eta^2 = 0,017$).

Az első utótesztben kapott korrelációs összefüggések azt mutatják, hogy a cselekvési hajlandóság legerősebben a rokonszenvmérővel függ össze ($r = 0,75, p < 0,001$), de szignifikáns negatív összefüggés látható a nyílt szereotipizálással ($r = -0,67, p < 0,001$) és a meg nem érdemelt előnyök skálával is ($r = -0,45, p < 0,001$). Ellenőriztük, hogy a rokonszenvmérő mediálja-e az akció kísérleti feltétel hatását a kollektív cselekvési szándéokra. Ám a mediátor általi indirekt hatás nem volt szignifikáns ($b = 0,06, SE = 0,07, 95\% \text{ CI}[-0,02, 0,23]$).

4. ábra. A meg nem érdemelt előnyökkel való egyetértés összehasonlítása az 1. és 2. utótesztben.

Megjegyzés: * $p < 0,05$.

MEGVITATÁS

Az első utótesztben a romákhoz való érzelmi viszonyulásban és a kollektív cselekvési szándékban az akciófókuszú feltétel résztvevői mutattak magasabb értéket a kontrollcsoportéhoz képest. A nyílt sztereotipizálásra és a meg nem érdemelt előnyökkel való egyetértésre nem volt hatása egyik kísérleti feltételnek sem. Az a feltételezésünk, hogy az előítélet különböző aspektusait (érzelmi viszonyulás, sztereotípiák és modern előítélet) hatékonyan csökkentik mindkét intervenció, nem igazolódott be. Kizárólag az érzelmi viszonyulás változott az intervenció hatására, de ebben is csak az akciófókuszú feltétel bizonyult sikeresnek. Az előítélet-fókuszú feltételben ráadásul ez romlott a kontrollcsoportéhoz képest. Így felmerül, hogy ebben a csoportban egyfajta reaktanciahatás érvényesült, és az előítéle-

tekkel való foglalkozás fokozta az ellenérzések nyíltabb kifejezését.

A hipotézisünk, miszerint egyedül az akciófókuszú feltétel növeli a cselekvési szándékot, alátámasztást nyert. A cselekvési szándék viszont nem a meg nem érdemelt előnyök skálán adott válasszal mutatott legerősebb összefüggést, hanem a romák iránti rokonszenvvel. Vagyis nem a csoportközi viszonyokkal kapcsolatos tudatosság magyarázta a cselekvési szándékban bekövetkezett változást, hanem a romákhoz kapcsolódó érzelmi viszonyulás.

Az első utótesztben kapott különbségek azonban a második utóteszt idejére már nem voltak kimutathatóak. Vagyis ekkor már nem volt különbség a feltételek között sem a rokonszenvmérésben, sem a kollektív cselekvési szándékban. Meg kell jegyezni azonban, hogy a meg nem érdemelt előnyök skálán szignifikánsan magasabb

értéket ért el a kontrollcsoport a második utótesztben a két kísérleti feltételhez képest. Úgy gondoljuk, hogy ennek is a reakancia lehet az egyik kézenfekvő magyarázata, hiszen ebben a csoportban fogalmazták meg a legtöbb kritikus megjegyzést a kérdőívvel kapcsolatban. Feltételezhető, hogy a többszöri tesztkitöltés is ellenállást válthatott ki a kontrollcsoport tagjaiban, ami a kérdőív által sugallt előítéletmentes normákkal szembeni véleménykifejezést erősítette. Ezzel szemben jobban megértették a többszöri tesztkitöltésnek és maguknak az intervencióknak a fontosságát azok, akik valamelyik intervenció csoportban vettek részt.

Összességében úgy tűnik, vannak a romaellenes előítéletnek olyan aspektusai, amelyekre sem az előítélet-fókuszú, sem az akciófókuszú intervenció nem tudott hatni. Ennek egyik lehetséges magyarázata, hogy az előítélet kognitív vetületei, a sztereotípiák sokkal ellenállóbbak a változásnak, mint az érzelmi vetületei (Tropp és Pettigrew, 2005). Ezt a feltételezést erősíti meg annak az intervenció vizsgálatnak eredménye is, amelyben szintén a rokonszenvmérőben és más érzelmi tényezőkben történt változás, a sztereotipizálásban viszont nem (Kende és mtsai, 2016).

Feltételezéseinkkel egybehangzóan a cselekvési hajlandóság növelhető, azonban csak abban az esetben, ha ez egyértelműen megjelenik az intervenció céljai között, ezáltal pedig a cselekvésre vonatkozó normát megerősíti. A manipuláció-ellenőrző kérdések azt mutatták, hogy a résztvevők észleltek különbséget a kísérleti feltételek között: az akciófókuszú intervenció inkább volt szertintük problémaközpontú és cselekvésre irányuló, mint az előítélet-fókuszú feltétel. Mivel egyedül az akciófókuszú feltétel hatott az érzelmi viszonyulásra, a vizsgálatunk arra

is rávilágított, hogy a problémamegoldásra irányított figyelem sikeresebb lehet mindkét cél, az előítélet-csökkentés és mobilizálás szempontjából is, mint az, ha csak a hátrányra és a harmonikus együttélés feltételeire koncentrálunk.

Ugyanakkor óvatosságra int az az eredmény, hogy a pozitív változások hosszabb távon nem maradtak fent. Fontos tanulság ez a pszichológiai terepkísérletekre és az intervenciókra nézve általában is. A legtöbb kutatás ugyanis megelégszik a közvetlenül kiváltott hatás ellenőrzésével, akár a manipulációt követően azonnal vagy csak kevés idő elteltével (Paluck és Green, 2009). Így azonban nem lehetünk biztosak abban, hogy a mért hatások fenntarthatóak-e.

Nem találtunk példát arra, ahol a longitudinális mérés rámutat erre a problémára a kollektív cselekvéssel kapcsolatos intervencióban. Viszont más témájú intervencióban, ami a pozitív kisebbségi identitás erősítésére irányult, hasonló problémával szembesültek – vagyis a korábban mérhető hatás a második mérésnél eltűnt (Riggle és mtsai, 2014). Felmerül, hogy a közvetlen hatás csupán annak tudható be, hogy a résztvevők érzékelik az intervenció által sugallt új normát, amihez átmenetileg alkalmazkodnak is, azonban a tágabb társadalmi kontextusban az egyszeri beavatkozás hatása nem tud elég tartós lenni. Ám önmagában a normák által kiváltott hatás is biztató, hiszen az új normákkal való azonosulás fontos eszköze a változásnak. Így várható, hogy az intervenció fokozása hosszú távon mérhető hatást is képes lehet elérni. Hasonló következtetésekre juthatunk a jelen intervenció kapcsán is: az intervenció időben behatárolt és egyszeri volt, mégis sikerült a változást elérni bizonyos változókban.

Módszertani problémaként merül fel, hogy a kvázikísérleti elrendezésből fakadó

torzításokat, és az alacsony elemszámból fakadó problémákat nem tudtuk kiküszöbölni. Így például nem tudunk messzemenő következtetéseket levonni abból, hogy az előítélet-fókuszú csoport nem volt sikeres, hiszen ebben csak egyetlen osztály vett részt. A második utóteszt eredményében a lemorzsolódás is közrejátszhatott, hiszen az amúgy sem magas elemszám itt még tovább csökkent, csökkentve ezzel az eredmények megbízhatóságát.

A kutatási eredményeket továbbá azért is némi fenntartással kell kezelnünk, mert nehezen hasonlítható össze a két eltérő tematikájú tréningcsoport. Bár a film feldolgozása, amely egyszerre volt informatív és érzelmileg bevonó, azonos alapot jelentett a két tréningtípusnak, az előítélet-fókuszú csoport a második alkalommal inkább érzelmi bevonódást igénylő feladatban (pl. szerepjáték) vett részt, míg az akciófókuszú csoport inkább az ötletgyűjtésre, problémamegoldásra koncentrált. Ugyanakkor paradox módon épp azért is vártunk hatékonyságot az akciófókuszú csoportban, mert ez egy optimista, jövőorientált megközelítést képviselt, amely akár könnyebben is befogadható, mint a pusztán problémafókuszú megközelítés. Azonban a jelen vizsgálatban a hatás mechanizmusára nincs rálátásunk. Így további kutatásnak kell felderítenie, hogy az akciófókuszú intervenció pontosan milyen pszichológiai folyamatokon keresztül fejti ki a hatását.

A romaellenesség csökkentése a magyar kontextusban kiemelten nehéz, hiszen a társadalom normáiban, az intézmények és közbeszéd szintjén alapvetően támogató az előítéletes nézetekkel kapcsolatban (Keresztes-Takács és mtsai, 2016). Ez egyúttal azt is jelenti, hogy az intervenciókat alapvetően a társadalmi normák ellenében kell megtervezni. Ebben a kontextusban az intervenció könnyen fordítva is elsülhet, ahogy láthattuk

a vizsgálatunk előítélet-fókuszú feltételében, ahol a rokonszenv éppen csökkent a kontrollfeltételhez képest. Sokkal pozitívabban reagáltak a résztvevők az akciófókuszú feltételben, ahol az intervenció továbblépett a probléma felvetésén, és azt is sugallta, hogy a cselekvés a résztvevők kezében van.

Az eredmények alapján azt állapíthatjuk meg, hogy a kontaktus önmagában nem jósolja be a változást, hiszen kontaktus mindkét kísérleti feltételben adott volt, ahogy a film által kínált problémafelvetés és a közös megvitatás is. Hasonló kutatásokra támaszkodva vélhető, hogy az akciófókuszú feltételben elérhetővé vált a közös cselekvés normája, és ez a keretezés önmagában segítheti a pozitív érzelmi viszonyulást, a rokonszenvet a csoport felé. Ennek a mechanizmusnak a tesztelésére további vizsgálatok szükségesek.

Kutatásunk jelentősége abban áll, hogy túlléptünk az előítéletek csökkentésének harmóniát hangsúlyozó módszerein, és azt vizsgáltuk meg, hogy milyen hatás váltható ki akkor, ha az előítélet csökkentésével és a mobilizációval egyszerre foglalkozunk. Bár a korábbi kutatások megerősítették az összefüggést az előítélet-mentesség és a csoportközi kollektív cselekvés között (Fingerhut, 2011), azonban ez a kettős szempont korábban hiányzott az intervenciókat tesztelő vizsgálatokból (Ditlman és mtsai, 2017). Mindezt ráadásul nem egy mesterkélt laborhelyzetben végeztük, hanem egy terepkísérletben, ahol lehetőségünk volt egy már működő intervenciót longitudinálisan tesztelni.

Az eredményeink arra világítottak rá, hogy ez a kettős fókusz hatékonyabb lehet, nem csak a szövetséges kollektív cselekvés motiválása, hanem az előítélet-csökkentés szempontjából is. Ugyanakkor jelentős korlátokkal is szembesültünk: az érzelmi viszonyulás és a kollektív cselekvési szán-

dék változtatásának lehetőségét első lépésnek kell tekintenünk az átfogó változashoz vezető úton, ahol a cél az előítéletek szélesebb megnyilvánulásainak, és a romák

társadalmi státuszának megváltoztatása. Ehhez nem szabad lemondanunk a többség nézőpontját célzó intervenciók minél szélesebb körű alkalmazásáról és teszteléséről.

SUMMARY

PREJUDICE-REDUCTION AND MOBILIZATION ON BEHALF OF THE ROMA. ASSESSMENT OF THE “FEATHER PICKING” INTERVENTION

Background and aims: Prejudice reduction and mobilization for ally collective action among majority members are both key factors in bringing about change of the social status of Roma people. This double goal can be reached by positive contact between the Roma and Non-Roma, and awareness raising about the unjust status relations. *Tollfosztás* (feather picking) is a contact-based intervention that addresses both goals (prejudice reduction and mobilization) involving both methods (contact and awareness raising). The intervention was assessed to see whether it is an efficient tool of reaching these goals.

Method: A 3 (condition) × 3 (time) quasi experimental design was used. Participants were 14–16-year-old high school students from Budapest (N = 106). The prejudice-focused condition dealt with hostility toward the Roma, while the action-focused training had the aim to raise collective action intentions. Participants in the control condition attended no intervention. The pre-test was conducted one week before the intervention, and the two post-tests were conducted one week and 1,5 month after the intervention, respectively.

Results: Positive feelings toward the Roma and collective action intentions increased in the action-focused condition compared to the others in the first post-test, but the effect vanished in the second post-test. Positive feelings toward the Roma decreased in the prejudice-focused condition, while the belief in the undeserved benefits of the Roma increased in the control condition.

Conclusion: Positive feeling for and action intentions on behalf of the Roma were facilitated by groupwork that explicitly addressed the possible forms of action majority people can do for the Roma. However, the effect was not maintained on the long term, and a reactance effect occurred. We argue that this was based on the contradiction between the perceived norms of the intervention and society.

Keywords: anti-Roma prejudice, prejudice-reduction, collective action, intervention assessment

IRODALOM

- ALLPORT, G. W. (1954): *On the nature of prejudice*. Addison-Wesley, Boston, MA.
- ARON, A., MELINAT, E., ARON, E. N., VALLONE, R. D., BATOR, R. J. (1997): The experimental generation of interpersonal closeness. A procedure and some preliminary findings. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 23(4). 363–377.

- BALOGH, R., ILLÉS, M., MALY, R. (rendező). (2013). *Tollfosztás* (film). Független Színház, Budapest.
- CASE, K. A. (2007): Raising male privilege awareness and reducing sexism. An evaluation of diversity courses. *Psychology of Women Quarterly*, 31(4). 426–435.
- CASE, K. A., HENSLEY, R., ANDERSON, A. (2014): Reflecting on heterosexual and male privilege. Interventions to raise awareness. *The Journal of Social Issues*, 70(4). 722–740.
- CASE, K. A., IUZZINI, J., HOPKINS, M. (2012): Systems of privilege. Intersections, awareness, and applications. *The Journal of Social Issues*, 68(1). 1–10.
- COUNCIL OF EUROPE (2012): *Human rights of Roma and Travellers in Europe*. Council of Europe Publications, Strasbourg.
- DITLMANN, R. K., SAMII, C., ZEITZOFF, T. (2017): Addressing Violent Intergroup Conflict from the Bottom Up? *Social Issues and Policy Review*, 11(1). 38–77.
- DIXON, J., TROPP, L. R., DURRHEIM, K., TREDOUX, C. (2010): “Let Them Eat Harmony”. Prejudice-reduction strategies and attitudes of historically disadvantaged groups. *Current Directions in Psychological Science*, 19(2). 76–80.
- DROOGENDYK, L., WRIGHT, S. C., LUBENSKY, M., LOUIS, W. R. (2016): Acting in solidarity. Cross-group contact between disadvantaged group members and advantaged group allies. *Journal of Social Issues*, 72(2). 315–334.
- FARKAS, L. (2014): *Report on discrimination of Roma children in education*. European Commission, Brussels.
- FEISCHMIDT, M., SZOMBATI, K., SZUHAY, P. (2013): *Collective criminalization of Roma in Central and Eastern Europe. Social causes, circumstances and consequences*. In Body-Gendrot, S., Hough, M., Kerezsi, K., Levy, R., Snacken, S. (eds): *The Routledge Handbook of European Criminology*. Routledge, London. 168–187.
- FINGERHUT, A. W. (2011): Straight allies. What predicts heterosexuals’ alliance with the LGBT community? *Journal of Applied Social Psychology*, 41(9). 2230–2248.
- FRASER, A. (1995): *The Gypsies*. Blackwell, Oxford.
- GERŐ M., MESSING V., SÁGVÁRI B. (2015): Migrációval kapcsolatos attitűdök nemzetközi összehasonlításban. Előadás a „Globális migrációs folyamatok és Magyarország – Kihívások és válaszok” című konferencián, Budapest, 2015. november 17. http://ess.tk.mta.hu/wp-content/uploads/2013/04/Gero_Messing_Sagvari_FINAL.pdf (Letöltés ideje: 2018. augusztus 28.)
- KENDE, A., LANTOS, N. A. (2016): A kontaktus-alapú előítélet-csökkentés lehetőségei és korlátai. Egy intervenció tapasztalatai. Különszám Neményi Mária köszöntésére. *Socio.hu, Társadalomtudományi Szemle*, (6)2. 38–60. https://socio.hu/uploads/files/2016_2/kende.pdf (Letöltés ideje: 2018. augusztus 28.)
- KENDE, A., TROPP, L., LANTOS, N. A. (2016): Testing a contact intervention based on intergroup friendship between Roma and non-Roma Hungarians: reducing bias through institutional support in a non-supportive societal context. *Journal of Applied Social Psychology*, 47(1). 47–55.
- KENDE, A., HADARICS, M., LÁŠTICOVÁ, B. (2017): Anti-Roma attitudes as expressions of dominant social norms in Eastern Europe. *International Journal of Intercultural Relations*, 60. 12–27.

- KENDE, A., NYÚL, B., HADARICS, M., WESSENAUER, V., HUNYADI B. (2018): Antigypsyism and Antisemitism in Hungary. Report based on international research analysis, meta-analysis of empirical studies, experimental survey and intervention assessment. *Combatting Diverse Expressions of Antisemitism and Antigypsyism by Effective Psychological Interventions in Intergroup Relations*. EVZ Funding Programme Facing Antisemitism and Antigypsyism, Budapest.
- KERESZTES-TAKÁCS, O., LENDVAI, L., KENDE, A. (2016): Romaellenes előítéletek Magyarországon. Politikai orientációtól, nemzeti identitástól és demográfiai változóktól független nyílt elutasítás. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 71(4). 609–627.
- KÓCZÉ, A., RÖVID, M. (2012): Pro-Roma Global Civil Society. Acting for, with or instead of Roma? In Kaldor, M., Moore, H. L., Selchow, S.(eds): *Global Civil Society 2012*. Palgrave Macmillan, London. 110–122.
- LEACH, C.W., SNIDER, S., IYER, A. (2002): “Poisoning the consciences of the fortunate”. The experience of relative advantage and support for social equality. In Walker, I., Smith, H. J. (eds.): *Relative Deprivation. Specification, Development, and Integration*. Cambridge University Press, New York, NY. 136–163.
- LIVINGSTONE, A. G., SWEETMAN, J., BRACHT, E. M., HASLAM, S. A. (2015): “We have no quarrel with you”. Effects of group status on characterizations of “conflict” with an outgroup. *European Journal of Social Psychology*, 45(1). 16–26.
- MCCONAHAY, J. B. (1983): Modern racism and modern discrimination the effects of race, racial attitudes, and context on simulated hiring decisions. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 9(4). 551–558.
- MCGARTY, C., KHALAF, A., BLINK, C., GEE, A., STONE, K. (2007): Using group-based interaction to boost commitment to oppose prejudice. Unpublished manuscript. The Australian National University, Canberra.
- MCINTOSH, P. (1988): *White privilege and male privilege. A personal account of coming to see correspondences through work in women’s studies*. Wellesley Centers for Women, Wellesley, MA.
- MCINTOSH, P. (2012): Reflections and future directions for Privilege Studies. *Journal of Social Issues*, 68(1). 194–206.
- MONTGOMERY, S. A., STEWART, A. J. (2012): Privileged allies in lesbian and gay rights activism. Gender, generation, and resistance to heteronormativity. *Journal of Social Issues*, 68(1). 162–177.
- OROSZ, G., BÁNKI, E., BÓTHE, B., TÓTH-KIRÁLY, I., TROPP, L. R. (2016): Don’t judge a living book by its cover. Effectiveness of the living library intervention in reducing prejudice toward Roma and LGBT people. *Journal of Applied Social Psychology*, 46(9). 495–553.
- PALUCK, E. L., GREEN, D. P. (2009): Prejudice reduction. What works? A review and assessment of research and practice. *Annual Review of Psychology*, 60. 339–367.
- PETTIGREW, T. F., TROPP, L. R. (2006): A meta-analytic test of intergroup contact theory. *Journal of Personality and Social Psychology*, 90(5). 751–783.
- PETTIGREW, T. F., TROPP, L. R. (2008): How does intergroup contact reduce prejudice? Meta-analytic tests of three mediators. *European Journal of Social Psychology*, 38(6). 922–934.

- REICHER, S., CASSIDY, C., WOLPERT, I., HOPKINS, N., LEVINE, M. (2006): Saving Bulgaria's Jews. An analysis of social identity and the mobilisation of social solidarity. *European Journal of Social Psychology*, 36(1). 49–72.
- REIMER, N. K., BECKER, J. C., BENZ, A., CHRIST, O., DHONT, K., KLOCKE, U., NEJI, S., RYCHOWSKA, M., SCHMID, K., HEWSTONE, M. (2017): Intergroup contact and social change. Implications of negative and positive contact for collective action in advantaged and disadvantaged groups. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 43(1). 121–136.
- RIGGLE, E. D. B., GONZALEZ, A., ROSTOSKY, S. S., BLACK, W. W. (2014): Cultivating positive LGBTQA identities. An intervention study with college students. *Journal of LGBT Issues in Counseling*, 8(3). 264–281.
- RUSSELL, G. M., BOHAN, J. S. (2016): Institutional allyship for LGBT equality. Underlying processes and potentials for change. *Journal of Social Issues*, 72(2). 335–354.
- SAGUY, T., TAUSCH, N., DOVIDIO, J.F., PRATTO, F. (2009): The irony of harmony: intergroup contact can produce false expectations for equality. *Psychological Science*, 20(1). 114–121.
- SELVANATHAN, H. P., TECHAKESARI, P., TROPP, L. R., BARLOW, F. K. (2017): Whites for racial justice. How contact with Black Americans predicts support for collective action among White Americans. *Group Processes & Intergroup Relations*, 21(6). 893–912.
- SZÉKELYI, M., CSEPELI, Gy., ÖRKÉNY, A. (2001): Attitudes and stereotypes of Hungarian police toward Gypsies. In Phalet, K., Örkény, A. (eds): *Ethnic minorities and interethnic relations in context. A Dutch-Hungarian comparison*. Routledge, London. 217–228.
- THOMAS, E. F., MCGARTY, C. A. (2009): The role of efficacy and moral outrage norms in creating the potential for international development activism through group-based interaction. *British Journal of Social Psychology*, 48(1). 115–134.
- THOMAS, E. F., MCGARTY, C., MAVOR, K. I. (2009): Transforming “apathy into movement”: The role of pro-social emotions in motivating action for social change. *Personality and Social Psychology Review*, 13(4). 310–333.
- THOMAS, E. F., MCGARTY, C., REESE, G., BERNDSEN, M., BLIUC, A. M. (2016): Where there is a (collective) will, there are (effective) ways. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 42(12). 1678–1692.
- TREHAN, N., KÓCZÉ, A. (2009): Racism, (neo-)colonialism and social justice. The struggle for the soul of the Romani movement in post-socialist Europe. In Huggan, G., Law, I. (eds): *Racism, Postcolonialism, Europe*. Liverpool Scholarship Online, Liverpool. 50–73.
- TROPP, L. R., PETTIGREW, T. F. (2005): Differential relationships between intergroup contact and affective and cognitive dimensions of prejudice. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 31(8). 1145–1158.
- TUROY-SMITH, K. M., KANE, R., PEDERSEN, A. (2013): The willingness of a society to act on behalf of Indigenous Australians and refugees. The role of contact, intergroup anxiety, prejudice, and support for legislative change. *Journal of Applied Social Psychology*, 43(S2). 179–195.
- VAN ZOMEREN, M., IYER, A. (2009): Introduction to the social and psychological dynamics of collective action. *Journal of Social Issues*, 65(4). 645–660.

- VAN ZOMEREN, M., POSTMES, T., SPEARS, R. (2008): Toward an integrative social identity model of collective action. A quantitative research synthesis of three socio-psychological perspectives. *Psychological Bulletin*, 134(4). 504–535.
- VAN ZOMEREN, M., SPEARS, R., FISCHER, A. H., LEACH, C. W. (2004): Put your money where your mouth is! Explaining collective action tendencies through group-based anger and group efficacy. *Journal of Personality and Social Psychology*, 87(5). 649–664.
- WRIGHT, S. C., LUBENSKY, M. E. (2009): The struggle for social equality. Collective action versus prejudice reduction. In Demoulin, S., Leyens, J., Dovidio, J. (eds): *Intergroup misunderstandings. Impact of divergent social realities*. Psychology Press, New York, NY. 291–310.
- WORLD BANK (2015, February 24): *Roma. Brief: 2015*. <http://www.worldbank.org/en/region/eca/brief/roma> (Letöltés ideje: 2018. augusztus 28.)
- ZICK, A., KÜPPER, B., HÖVERMANN, A. (2011): *Intolerance, Prejudice and Discrimination. A European Report*. Friedrich Ebert Stiftung, Bonn. <https://library.fes.de/pdf-files/do/07908-20110311.pdf> (Letöltés ideje: 2018. augusztus 28.)